

هویت پنهان فرش شیخ صفی، حقیقت فرش مقصود کاشانی

www.ketab.ir
امیر حسین چیت ساریان
دانشیار دانشگاه کاشان

سرشناسه	جیت‌سازیان، امیرحسین، ۱۳۳۵ -
عنوان و نام پدیدآور	هویت پنهان فرش شیخ صفی، حقیقت فرش مقصود کاشانی
مشخصات نشر	امیرحسین جیت‌سازیان
مشخصات ظاهری	کاشان: دانشگاه کاشان، سوره تماشا، ۱۴۰۰
فروست	۱۳۲ص: مصور (بخشی رنگی)
شابک	دانشگاه کاشان، ۶۶۹
وضعیت فهرست‌نویسی	۷-۳۱-۶۵۴۶-۶۲۲-۹۷۸
یادداشت	فیبا
یادداشت	کتابنامه، ۱۱۶-۱۲۰
موضوع	واژه‌نامه
موضوع	قالی و قالی‌بافی -- ایران -- تاریخ
موضوع	قالیچه‌های ایرانی -- کاشان -- زمینه و موضوع
موضوع	قالیچه‌های ایرانی -- اردبیل -- زمینه و موضوع
رده‌بندی کنگره	NK۲۸۰۹
رده‌بندی دیویی	۷۴۶:۷۹۵۵
شماره کتابخانه ملی	۸۵۱۴۸۲۲

دانشگاه کاشان

اشارات سوره تماشا

۶۶۹

هویت پنهان فرش شیخ صفی، حقیقت فرش مقصود کاشانی

دکتر امیر حسین جیت سازیان (دانشیار دانشگاه کاشان)

تقریظ: دکتر حبیب الله آیت اللهی (چهره ماندگار هنر ایران)

ویرایش و صفحه آرایی: انسیه سادات موسوی

چاپ اول: ۱۴۰۰

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

قیمت: ۵۰۰۰۰ تومان

شابک: ۷-۳۱-۶۵۴۶-۶۲۲-۹۷۸

© حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

انتشارات سوره تماشا: کاشان، صندوق پستی، همراه ۹۱۳۲۷۶۳۶۶۸

فهرست

تقریظ

۱۰

پیش گفتار

۱۱

مقدمه

۱۳

فصل اول: فرش ایران و جایگاه فرش مقصود کاشانی

۱۷

آغاز سخن

۱۹

نقش فرش در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

۱۹

نگاهی به جایگاه هنر فرش در ایران

۲۰

مشخصات قالی‌های مقصود کاشانی

۲۲

ساختار فرش‌های مقصود کاشانی

۲۶

ویژگی‌های زیبایی‌شناسانه و طرح و نقش فرش مقصود کاشانی

۲۸

روایتی استثنایی در مورد طراحی و مبانی زیبایی بصری این دو فرش

۳۶

مرمت و تغییرات صورت گرفته در قالی‌های مقصود کاشانی

۳۷

نحوه قرار گرفتن این دو فرش در موزه‌های لندن و لس‌آنجلس

۴۱

فصل دوم: نحوه تولید و مکان بافت قالی‌ها

۴۳

آغاز سخن

۴۵

مستندات ضروری برای تشخیص محل بافت یک فرش چیست؟

۴۵

مروری بر مختصات و ویژگی‌های دو قالی مقصود کاشانی

۴۶

محل واقعی و مکان‌های احتمالی که برای بافت فرش‌ها مطرح شده‌اند

۴۷

فرضیه سفارش بافت قالی‌ها توسط شاه طهماسب اول

۵۲

فصل سوم: محل و مالکیت واقعی قالی‌ها تا زمان خروج از ایران

۵۹

آغاز سخن

۶۱

- شرایط احراز مالکیت یک اثر چیست؟ ۶۱
- آیا دلایلی برای احراز مالکیت بقعه شیخ صفی بر قالی‌های مقصود کاشانی وجود دارد؟ ۶۲
- برای انتساب قالی‌های مقصود کاشانی به بقعه شیخ صفی، بر چه دلایلی تأکید می‌شود؟ ۶۲
- بقعه شیخ صفی و موقعیت مکان‌ها و فضاهاى آن ۶۷
- نگاهی به ابعاد فضاهاى بقعه بر اساس تحقیق باستان‌شناسی ۱۳۸۴ ه.ش. ۷۰
- محل قرارگیری اعلام شده برای قالی‌های مقصود کاشانی در بقعه شیخ صفی تا زمان خروج آثا ۷۴
- طرح تعلق فرش‌های مقصود کاشانی به بارگاه امام رضا (ع) ۷۸
- بهانه خرید یا غارت و تصاحب فرش‌های مقصود کاشانی ۸۳
- توانایی مالی بقعه و عدم نیاز به فروش فرش برای تعمیر بنای شیخ صفی ۸۶
- فصل چهارم: غارت گسترده میراث فرهنگی ایران، زمینه‌ساز تصاحب قالی‌ها** ۸۹
- آغاز سخن ۹۱
- چرائی و چگونگی توجه غرب به میراث فرهنگی ایران ۹۱
- نگاهی به اوضاع ایران در زمان تصاحب قالی‌ها توسط انگلیسی‌ها ۹۲
- شبکه بین‌المللی قاچاق و سرقت عتیقه و آثار فرهنگی و هنری از ایران ۹۹
- نقش آلیانس و یهودیان وابسته در غارت میراث فرهنگی ایران ۱۰۲
- سوابق و هویت افرادی که قالی‌های مقصود کاشانی را تصاحب کردند ۱۰۳
- ماهیت واقعی شرکت زیگلر، تصاحبگر و خارج‌کننده فرش‌ها از کشور ۱۰۵
- سخن آخر ۱۱۵
- منابع ۱۱۸
- تصاویر رنگی ۱۲۴
- واژه‌نامه فارسی- انگلیسی ۱۳۰

تقریظ

یکی از عرصه‌هایی که به دلیل اهمیت و نقش آن در دانش بشری به تحقیق و کاوش نیاز دارد؛ حوزه تاریخ و نگاشته‌های تاریخی است. که نیاز به این مهم در پهنه هنر و نمادهای تمدنی، بیشتر احساس می‌گردد. هویت ملت‌ها را می‌توان با همین آثار و بقایای تمدنی و میراث ارزشمند در گذر زمان‌ها شناسایی کرد. مع الاسف موارث فرهنگی گران‌سنگ مللی چون ایران، قرن‌ها مورد تاراج بیگانگان قرار گرفته و چه‌بسا برای توجیه این امر، دست به تحریف تاریخ زده و نسل حاضر را با نوشته‌های فریکارانه و مبهم مواجه نموده‌اند.

یکی از برجسته‌ترین شاخص‌های هنر اصیل ملی که آینه تمام‌نمایی از فرهنگ و تمدن اسلامی و میراث گران‌قدری از ایران باستانی است، قالی ایرانی می‌باشد که در شناسنامه تاریخی این مرز و بوم جایگاه ویژه‌ای دارد و در فراز و فرود خود؛ در عصر صفویان خوش درخشیده است. از این دوره، دوتخته بافته بی‌همتا با عمل مقصود کاشانی برجای مانده که امروزه در بین پنجاه شاهکار برگزیده هنری جهان، نخستین رتبه را در بین فرش‌ها دارند. یکی در موزه ویکتوریا و آلبرت لندن و دیگری در موزه پل گتی لس‌آنجلس آمریکا جلوه‌گری می‌کند. در منابع و نوشته‌های مختلف درباره این دو نادره دواوان که فراتر از ارزش‌گذاری‌های مادی، نماد هنر و زیبایی‌شناسی فرش جهان تلقی می‌شوند؛ تعابیر و مطالب ابهام‌انگیز گوناگونی مطرح گردیده است؛ که از محل بافتشان گرفته تا سفارش‌دهنده و منظور از تهیه و محل قرارگیری آن‌ها و حتی ماجرای چگونگی تصاحب و خارج ساختنشان از ایران را در بر می‌گیرد.

کتاب حاضر تحت عنوان «هویت پنهان فرش شیخ صفی، حقیقت فرش مقصود کاشانی» که با بهره‌گیری از منابع موثق داخلی و خارجی و چند بررسی میدانی، حاصل پژوهشی چندساله توسط جناب آقای دکتر امیرحسین چیت‌سازیان بوده و اینک پس از تأیید داوران دانشگاهی در شرف انتشار می‌باشد، در شفاف‌سازی این ابهامات و روشن نمودن زوایای تاریک این مطالب؛ تلاش ارزشمند و شایسته‌ای را صورت داده که برای مطالعه آن را توصیه می‌نمایم.

حبیب‌الله آیت‌اللهی

پاریس - شهریور ۱۴۰۰

پیش‌گفتار

از زمانی که در دانشگاه‌های کاشان و هنر تهران، تدریس تاریخ فرش را بر عهده‌ام گذاشته بودند و البته، بیش‌تر از سال ۱۳۸۸ که کتاب نگاهی به تاریخ درخشان فرش کاشان را تألیف نموده و مطالبی درباره فرش صفویان نوشتم، سرگذشت و هویت عجیب دو تخته فرش بسیار مهم که در کتاب‌ها، آنها را «فرش اردبیل» یا «فرش شیخ صفی» می‌نامیدند، دغدغه ذهنم بود. به ویژه از آن رو که در کتیبه این دو اثر، صراحتاً عبارت «عمل مقصود کاشانی» به چشم می‌خورد و گر آنها، نامتقارن بود و چله ابریشم داشتند. ولی در اکثر منابع، این دو فرش را بافت یکی از شهرهایی می‌دانستند که دارای سنت بافت متفاوتی با کاشان بودند. از طرفی، شیوه تصاحب آنها برای خارج کردن از ایران، سوالات متعددی را برایم ایجاد کرده بود که در پی فرصتی برای پاسخگویی به آنها بودم. اطلاعات پراکنده، نشان می‌دادند حقایقی در مورد این دو اثر هنری ارزشمند در خارج از ایران به دست آمده است که می‌تواند در پاسخگویی به سوالاتم سودمند باشد. در سال ۱۳۹۵، فرصتی دست داد تا منابع لاتین را نیز در این رابطه بررسی نمایم. از برخی دوستان هم کمک گرفتم تا اینکه کتاب قالی‌های اردبیل نوشته رکسفورد استید^۱ از انتشارات موزه پل گتی کالیفرنای آمریکا را که به زبان انگلیسی بود، با همکاری دکتر علیرضا بهارلو پیدا کردم. مطالب این کتاب، سوالات دیگری را در ذهنم ایجاد کرد و نشان داد که این فرش‌ها، هویتی پنهان دارند که نیاز به واکاوی علمی دارد. لذا مقدمه‌ای شد برای یک پژوهش جامع که با تصویب گروه و پژوهشکده فرش و موافقت معاونت محترم پژوهشی دانشگاه کاشان، در سال ۱۳۹۶ آغاز گردید که تا زمان اتمام آن در سال ۱۳۹۹ با تحقیق میدانی و کتابخانه‌ای و با

بهره‌گیری از حاصل چند سفر به شهرهای مشهد، اردبیل و تهران و مصاحبه و پرسش و پاسخ و تهیه کتب و مقالات متعدد داخلی و خارجی، بحمدالله به مجموعه حاضر ختم گردید، هرچند که هم‌چنان می‌تواند مقدمه‌ای برای تحقیقات متنوع بعدی باشد.

لازم است از استاد ارجمند جناب آقای دکتر حبیب الله آیت‌اللهی که با تقریظ خویش این اثر را ارزشی دیگر بخشیدند و کلیه عزیزانی که در این تحقیق مساعدت داشته‌اند، تقدیر و تشکر نمایم: از دکتر علیرضا بهارلو که در ترجمه کتاب فرش‌های اردبیل اثر رکسفورد استید، همکاری صمیمانه داشته‌اند و خانم زهرا ده ده جانی که برای ترجمه اولیه این کتاب پیگیری نمودند، از استاد تورج ژوله که اصل مقاله استاد سیروس پرهام در مجله قالی ایران چاپ آلمان را در اختیار گذاردند و برای شرکت در سخنرانی خانم دکتر مویا کری کارشناس موزه ویکتوریا و آلبرت در آبان ۱۳۹۶ در موزه تهران توصیه نمودند، از خانم حشمت کفیل در بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی که مطالب و تصاویری از فرش مقصود کاشانی موزه پل گنی را ارسال داشتند، از دکتر علی سوزنجی، مدیر بخش نسخ خطی آستان قدس و همکارشان خانم عذری یوسفی و نیز خانم خندان و آقایان دکتر حسین زاده، مدیر بخش پژوهش اسناد، جهانگیری، رضا نقدی و بهزاد نعمتی، همکاران این بخش و مسئولان کتابخانه مرجع آستان قدس رضوی که از راهنمایی و همکاری آنها بهره‌مند گردیدم، از خانم فردوس لطفی که در تهیه کتاب ترجمه شده هولمز (در بخش گیلان) و دکتر علی رضا چیت‌سازیان که در تهیه اصل کتاب ریچارد هولمز به زبان لاتین و آقای میلاد میناکار که در ترجمه قسمت بازدید هولمز از بقعه شیخ صفی این کتاب، همکاری نمودند، از راهنمایان بقعه و موزه شیخ صفی و از دکتر جمال صفار به خاطر پذیرایی گرمشان در اردبیل، از خانم انسیه‌سادات موسوی برای بازخوانی متن کتاب و از همکاران کتابخانه‌های مرکزی و دانشکده معماری و هنر و از همکاران محترم هیأت علمی دانشکده معماری و هنر، از آقای دکتر اکبری ریاست و همکاران گرامی پژوهشکده فرش ایران و آقای دکتر منعم‌زاده، معاون محترم پژوهشی و ارتباطات علمی دانشگاه کاشان و همکاران گرامیشان، قدرشناسی می‌نمایم.